

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

УДК 338.43

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ТА ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НА ПРИКЛАДІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

М. І. Разорьонова

А. О. Самофалова

Г. І. Решетова, к.держ.упр., доцент

Донецький державний університет управління

У статті розглянуто основні проблеми розвитку українських сіл, зокрема, на прикладі Луганщини, визначені основні пріоритети сільських територій та перспективи їх розвитку для підвищення конкурентоспроможності України.

Ключові слова: сільські території, стратегії розвитку, соціально-економічний розвиток, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. На сьогодні розгляд розвитку сільських територій та пошук оптимальних шляхів розвитку повинно стати першочерговим завданням державної політики, оскільки основним виробником продуктів харчування є сільське господарство. На сільських територіях проживає третина населення держави. В Україні сприятливі географічні, кліматичні, ресурсні передумови розвитку сільських територій, тому країна спроможна стати державою з пріоритетним розвитком аграрної сфери та одним з основних постачальників на світові ринки екологічно чистої продовольчої продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Класичний підхід до взаємодії між природою, територіями та соціальною сферою в ноосферній концепції В. Вернадського. Серед вітчизняних вчених-економістів засади багатофункціонального розвитку сільських територій вивчають Л. Шепотько, Г.Черевко; принципи соціально-економічного управління розвитком сільських територій – Б. Букринський, М. Мельник; проблеми адаптації земельних, соціально-економічних та просторових відносин у сільському господарстві – В. Месель-Веселяк, О. Павлов.

Невирішені проблеми. Багато вчених досліджували різні процеси розвитку сільських територій, однак багато проблем ще залишаються актуальними. Серед них: незабезпечене зростання рівня життя, недостатньо розглянутий розвиток сільських територій з урахуванням досвіду розвинених країн. Прагнення України до євро інтеграційних процесів потребують розробки нових стратегій розвитку сільських територій, залучення інновацій, розробки нових моделей сільського розвитку, які б відповідали стандартам ЄС.

Постановка завдання. Розглянути основні проблеми розвитку сільських територій України, шляхи підвищення конкурентоспроможності та визначити перспективи розвитку на прикладі Луганської області.

Основний матеріал дослідження. Під

стратегічним розвитком сільськогосподарської галузі, слід розуміти комплексну багатофункціональну програму заходів із залученням до господарської діяльності населення, агроформувань та різнорівневих органів управління, що розробляється на основі інноваційного науково обґрунтованого підходу й призначається для досягнення довгострокових глобальних загальнодержавних цілей [1].

Державна політика розвитку сільських територій покликана забезпечувати формування сприятливого інституційного, організаційного та економічного середовища на загальнонаціональному та регіональному рівнях, стимулювати налагодження дієвих механізмів залучення вітчизняних і закордонних інвестицій у сільську місцевість, а також створювати комфортні умови для проживання і роботи мешканців українського села.

З урахуванням сформульованих визначень, набуває особливого значення введення в дію «Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року», основною метою якої є: «забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності». Досягнення встановленої мети можливе лише у разі злагодженої, добре скоординованої дії управлінської, законодавчої, виробничої, соціальної та виховної ланок національного господарського механізму. При визначенні відповідності моделі сільського розвитку в Україні стандартам Європейського Союзу необхідно зазначити, що вони за останні 10 - 15 років зазнали певних змін, певною мірою пов'язаних із розширенням ЄС. Крім того, слід урахувати специфіку розвитку аграрної сфери у США, інших західних країнах Центрально-Східної Європи.

Характерними рисами європейської моделі розвитку сільського господарства є багатофункціональність галузі, підтримка виробництва, по-

глиблення зв'язків агровиробництва з розвитком території. Розвиток сільського господарства і сільських територій відбувається за активної державної підтримки. Державні заходи підтримки поширюються майже на 75% обсягів сільськогосподарської продукції, що реалізується на внутрішньому ринку ЄС.

Показовою для України є державна політика країн Центрально-Східної Європи щодо сільських територій, які розглядаються як суспільні об'єкти з виробничими, країнотворчими, природоохоронними, культурозберігаючими та іншими функціями. Фінансування розвитку сільських територій здійснюється на конкурсних основах з використанням засад співфінансування [2].

Фінансова база місцевого самоврядування у країнах ЄС міцніша, ніж в Україні. Так, бюджетна забезпеченість із розрахунку на одного жителя українського села, селища, міста коливається від 50 до 700 грн на рік, у той час як стандартами ЄС передбачено 2 тис. євро [3].

Більшість державних і регіональних програм, пов'язаних з розвитком сільських територій, мають переважно декларативний характер, або не забезпечуються необхідними фінансовими ресурсами, що ускладнює, а подекуди і цілком унеможлиблює їхнє виконання. Це стосується Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, Концепції загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 року, Концепції розвитку села та формування самодостатніх територіальних громад на період до 2015 року, а також багатьох інших [4].

Сучасний стан сільських територій України, характеризується не лише значними структурними, функціональними та пов'язаними із ними демографічними проблемами, він також відзначається значним потенціалом до розвитку сільськогосподарської та інших видів підприємницької діяльності на селі. Водночас, реалізація цього потенціалу є неможливою без дослідження проблем і перспектив економічного розвитку сільських територій не як другорядної після міст за важливістю категорії, а як повноцінної та потребуючої активної підтримки складової регіональної економіки, що є не лише місцем виробництва сільськогосподарської продукції, але й територією проживання та отримання доходів населення.

Конкуренентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції досягається в основному за рахунок дешевої робочої сили і нещадної експлуатації землі. Разом з тим, прагнення України до інтеграції у європейське співтовариство потребує формування та поглиблення позитивних тенденцій розвитку сільських територій. Без цього наша держава не зможе успішно конкурувати з економіками розвинених країн світу, в яких рівень життя сільського і міського населення максимально зближені та значно переважають ана-

логічні вітчизняні показники. Це зумовлюватиме постійне відставання України в глобальному ринковому поділі праці за ключовими індикаторами господарського розвитку у зв'язку з неминучою втратою частини ресурсного потенціалу, зниженням якості людського капіталу, погіршенням природного середовища та, як наслідок, виникненням все нових бар'єрів на шляху економічного зростання [5].

Розвиток сільських територій має важливе значення не лише з огляду на свою особливу роль в соціально-економічному житті держави. Його важливість пов'язана також із підвищенням конкурентоспроможності України на міжнародному ринку. В соціально-економічному житті України сільські території займають особливе місце. На них проживає третина населення нашої держави і припадає 90% її площі. Ці та інші чинники роблять розвиток сільських територій одним з основних пріоритетів державної політики України, спрямованої на підвищення стандартів життя сільського населення, зростання ефективності функціонування АПК, покращення стану довкілля та поліпшення якості людського капіталу.

Україна володіє сприятливими географічними, кліматичними, ресурсними та іншими передумовами розвитку сільських територій, тому потенційно спроможна стати державою з пріоритетним розвитком аграрної сфери та одним з основних постачальників на світові ринки екологічно чистої продовольчої продукції. Проте на сьогодні проблема невідповідності рівня розвитку українського аграрного сектору та сільських територій загалом світовому рівню та стандартам країн ЄС, поки що залишається нерозв'язаною [4].

За загальною чисельністю сільського населення Луганщина стабільно знаходиться на останньому місці в країні. Питома вага населення області у сільському населенні країни становить всього 2,3 %. На Луганщині знаходиться 2,8 % сільських населених пунктів України. За останні роки посилюються негативні тенденції у розвитку сільських територій регіону: скорочення населення, спад виробництва, недостатнє впровадження інновацій, нестійка екологічна ситуація, погіршення соціально-культурного облаштування сіл. Тому понад 60,0 % селян вважають життя у сільській місцевості не престижним. Вони сприяють виїзду своїх дітей у міста і не виявляють бажання, щоб вони поверталися у села. При цьому сільські території мають не тільки негативні сторони функціонування, але й суттєві переваги, ресурси та резерви свого розвитку. Про це свідчить SWOT-аналіз їх сильних та слабких сторін (табл. 1).

Критерієм для оцінки перспектив українського села за демографічними показниками є не тільки динаміка чисельності сільських населених пунктів, а й зміни кількості населення що в них проживає.

SWOT- аналіз сильних та слабких сторін функціонування
сільських територій Луганської області, 2013 р.

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - Значний ресурсний потенціал; - Багатопрофільний характер спеціалізації трудових ресурсів; - Наявність міжрегіональних угод про співробітництво з областями Російської Федерації, Польщі, Китаю, болгарії тощо; - Велика кількість туристично-привабливих об'єктів у сільській місцевості області; - Наявність попиту населення області на послуги у галузі сільського туризму; - Зацікавленість населення області у вживанні природної сільськогосподарської продукції. 	<ul style="list-style-type: none"> - Депопуляція, низький рівень тривалості життя населення; - Еміграція населення; - Урбанізація; - Зниження стійкості агроландшафтів та деградація земель; - Занепад зрошуваного землеробства; - Зниження його ефективності: слабка диверсифікація економіки; - Відсутність систематично оновлюваної інформаційної бази щодо садіб області, які надають послуги сільського туризму; - Низький рівень інформованості населення області з питань розвитку галузі сільського туризму; - Недостатнє фінансування розвитку галузі сільського туризму.

Таблиця 2.

Зміна чисельності мешканців в сільській місцевості України 2004-2013 рр. у тис.чол.за регіонами [6]

Т.А.О.	Роки										Відношення 2013 у % до 2004
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Україна	15476	15272	15052	14853	14685	14541	14427	14328	730,8	732,0	91,59%
АР Крим	746,5	740,3	735,2	731,7	730,0	729,2	729,3	729,5	818,4	811,0	87,96%
Вінницька	922,0	907,0	889,7	872,2	857,9	846,3	835,3	826,2	499,5	498,5	95,39%
Волинська	522,6	518,6	513,2	509,1	505,8	503,2	501,0	499,9	548,1	544,6	92,12%
Дніпропетровська	591,2	582,7	573,1	566,1	561,4	557,5	553,7	550,8	415,8	411,3	88,95%
Донецька	462,4	454,8	446,8	439,5	433,7	427,7	423,4	419,6	532,8	528,2	88,74%
Житомирська	595,2	585,1	574,9	565,3	557,2	549,3	543,0	537,2	785,5	788,0	100,04%
Закарпатська	787,7	786,0	783,7	782,4	781,2	781,4	782,3	783,7	412,4	409,5	89,39%
Запорізька	458,1	449,5	442,2	435,3	428,9	423,6	419,6	415,7	782,4	782,2	96,85%
Івано-Франківська	807,6	803,0	797,6	793,2	788,9	785,9	784,0	782,3	660,4	657,3	88,54%
Київська	742,4	728,8	714,1	699,6	687,1	677,0	669,0	663,8	379,5	374,7	86,44%
Кіровоградська	433,5	424,7	415,6	408,3	401,2	394,7	389,5	384,1	301,1	297,5	87,01%
Луганська	341,9	334,9	328,0	321,9	316,4	311,8	308,2	304,5	996,1	994,6	94,93%
Львівська	1047,7	1038,2	1027,6	1018,9	1010,9	1005,1	1001,3	997,9	380,1	377,4	91,05%
Миколаївська	414,5	407,6	401,3	395,9	390,4	386,6	384,5	382,2	793,3	793,0	95,78%
Одеська	827,9	821,1	814,5	809,6	803,8	799,0	795,4	793,7	572,3	566,1	87,19%
Полтавська	649,3	637,0	624,3	613,3	603,3	594,4	586,2	578,7	572,3	566,1	87,19%
Рівненська	617,8	614,4	610,0	606,9	604,0	602,2	601,5	601,5	602,0	603,8	97,73%
Сумська	438,4	428,7	417,6	407,2	398,9	390,9	384,0	378,0	373,1	367,5	83,83%
Тернопільська	645,0	641,1	635,2	629,4	623,8	618,7	613,6	609,0	605,5	602,1	93,35%
Харківська	606,8	596,9	586,2	576,0	567,6	560,3	554,5	549,5	544,9	539,5	88,91%
Херсонська	456,7	451,1	445,5	434,8	430,7	426,8	424,7	422,6	420,9	418,7	91,68%
Хмельницька	676,6	663,8	650,1	637,8	627,4	616,5	606,9	598,6	529,0	585,0	86,46%
Черкаська	628,4	616,5	604,4	594,0	584,6	576,8	570,5	546,1	558,9	553,6	88,10%
Чернівецька	541,9	538,9	535,2	532,1	529,0	526,5	525,0	523,0	522,2	521,5	96,24%
Чернігівська	492,1	478,7	464,1	450,1	437,4	426,6	416,9	408,0	401,1	393,1	79,88%
м.Київ	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,00%
м.Севастополь	21,8	22,1	22,4	22,7	23,0	23,1	23,3	23,5	23,6	23,7	108,72%

З вищенаведеної таблиці добре видно, що в усіх областях окрім Закарпатської та м.Севастополь з 2004 по 2013 рік відбулося зменшення чисельності сільського населення. Загальний показник по Україні становить 1 млн. 302 тис. чол., відносний показник 91,59% станом на 2013 рік до 2004 року, тобто чисельність населення за розрахунковий період зменшилася на 8,41%. Лідером за темпами зменшення чисельності сільського населення в Україні є Чернігівська область з показником 99 тис.чол., населення

що мешкає в сільській місцевості даного регіону за 8 років зменшилося більш ніж на 20%, і становить на початок 2013 року 79,88% по відношенню до 2004 року. Сусідка Чернігівщини – Сумщина на 2 місці за темпами скорочення, з показником 83,83%, населення якої за абсолютном показником скоротилося на 70.9 тис. чол. Щодо тенденцій скорочення, окрім областей які продемонстрували приріст, змінити чітку тенденцію до зменшення яка характерна майже для усіх областей вдалося лише Автономній Республіці Крим та

Рівненській області, які за останні роки продемонстрували тенденцію до зростання чисельності сільських мешканців [6].

Сільськогосподарське виробництво Луганської області зосереджене в 19 адміністративно-територіальних одиницях, які відповідно до ґрунтово-кліматичних, економічних умов і спеціалізації підрозділяються на 3 виробничих зони: північну, приміську, південну.

У використанні сільськогосподарських товаровиробників знаходиться 2,2 млн. га сільськогосподарських угідь, у тому числі 1,3 млн. га посівних площ. Сільськогосподарські підприємства, що займаються вирощуванням овочів, – 44 (всього с/х підприємств по області більше 1700).

Питома вага галузі – 2,9 %. Кількість підприємств: сільськогосподарських підприємств всіх форм власності – більше 1700. Питома вага: продукція рослинництва – 58,3%, продукція тваринництва – 41,7 % [1].

Можливості сільського розвитку Луганщини:

- запровадження замість галузевого функціонально-територіального підходу до аналізу процесів, які відбуваються в сільських територіальних утвореннях;

- надання пріоритету інтересів селянства з урахуванням територіальних, галузевих і державних інтересів;

- підтримка видів виробничо-господарської діяльності;

- оцінка ефективності сільськогосподарської економіки за рівнем її рентабельності та конкурентоспроможності;

- сприяння продуктивній зайнятості населення;

- підтримка вітчизняного товаровиробника;

- взаємоузгодженість розвитку виробничої та соціальної сфери;

- гарантування державного задоволення мінімальних соціальних потреб населення, передбачених законодавством України;

- розгляд аграрної політики як складової політики сільського розвитку.

Для реалізації ефективної моделі сільського розвитку необхідно:

- поглибити розробку концептуальних засад сільського розвитку, як науковими колективами, так і окремими дослідниками;

- прискорити роботу з формування новітньої аграрної політики;

- створити робочу групу з представників державних і наукових установ для визначення напрямів політики сільського розвитку;

- перепрофілювати Міністерство аграрної політики у Міністерство розвитку сільських територій з метою подолання галузевого підходу до управління сільськими територіями [1].

Використовуючи досвід Європейського Союзу у сприянні розвитку несільськогосподарських видів економічної діяльності на сільських територіях потрібно виділити такі основні потенційні їх напрями [1]:

- діяльність у туристичній сфері, зокрема агротуризму;

- виробництво енергії на основі відновлювальних джерел;

- діяльність у сфері культури, мистецтва та національно-етнічної спадщини;

- упорядкування земельних угідь та покращення ландшафтів;

- розвиток соціальних послуг;

- здійснення віддаленого надання послуг (інформаційних, торгівельних, науково-дослідних тощо) шляхом використання мережі Інтернет.

Висновки і перспективи подальших розвідок. В Україні недостатньо розвинена соціальна інфраструктура сільських територій. Враховуючи роль і місце аграрного сектора в економіці країни, якість вітчизняних чорноземів, масштаби сільських територій і деградуючий стан багатьох з них, слід посилити державне управління сільськими територіями, у тому числі й з питань державної підтримки власного товаровиробника.

На сьогодні політика розвитку сільських територій в Україні здійснюється в рамках державної регіональної політики та державної аграрної політики. Тому необхідно виокремити сільські території як самодостатній об'єкт регулювання і вирішувати проблеми їх розвитку комплексно з прив'язкою до європейських принципів і стандартів.

В Луганській області на порядку денному стоїть питання вироблення комплексної дійової системи управління розвитком сільської місцевості, яка повинна забезпечити активізацію сільських поселень та їх сталий розвиток в умовах соціально-економічних трансформацій.

Підґрунтям відродження сільських територій має стати розвиток аграрних і неаграрних видів діяльності, спроможних створити необхідну фінансову базу для соціально-економічних трансформацій на селі й забезпечити належні умови проживання населення.

Пріоритетним напрямком повинно стати підвищення рівня зайнятості й зростання доходів сільського населення, розвиток ринкової інфраструктури, поліпшення екологічної ситуації в сільській місцевості.

Список використаної літератури:

1. Скоробагатов М.М., Кіріченко Н.С.. Конкурентоспроможність сільськогосподарської галузі в Луганській області та її стратегічне зростання / Економічний вісник Донбасу, 2009, с 9-13.
2. Губені Ю.Е. Трансформація аграрних відносин у Чехії: загальний огляд та можливі уроки для

вітчизняної аграрної політики / Ю.Е. Губені // Економіка України. - 2005. - №6. - С.79-83.

3. Прокопа І.В. Депресивність аграрних територій: український вимір. / І.В.Прокопа., Л.О.Шепотько // Економіка України. - 2006. - №7. - С.59-66.

4. Бойко Є.І. Розвиток сільських територій (стан, проблеми, перспективи) / Є. І. Бойко, І. Р. Залуцький, Х. М. Притула та ін.; НАН України. Ін-т Регіональних досліджень; [наук. ред. Є. І. Бойко]. – Львів, 2011. – 61 с.

5. Залуцький І. Р. Актуалізація пріоритетів державної політики розвитку сільських територій / І. Р. Залуцький // Регіональна економіка. – 2011. – № 2. – С. 51–58.

6. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

В статье рассмотрены основные проблемы развития украинских сел, в частности, на примере Луганщины, определены основные приоритеты сельских территорий и перспективы их развития для повышения конкурентоспособности Украины.

Ключевые слова: сельские территории, стратегии развития, социально-экономическое развитие, конкурентоспособность.

The article deals with the basic problems of Ukrainian villages, particularly in the case of Lugansk region, identifies the key priorities of rural areas and their development prospects for increasing Ukraine's competitiveness.

Keywords: rural territories, strategies of development, socio-economic development, competitiveness.

Дата надходження до редакції: 18.10.2013 р.

Рецензент: д.держ.упр., професор Комар Ю.М.